

İç Savaş ve Savaş Sonrası İspanya'nın İlk Döneminde Toplumsal Değişim

Ebru Yener Gökşenli*

Özet: İç Savaş sonrası İspanya'sı, 1939-1950 yılları arasında ele alındığında toplumsal yönden önemli değişimler yaşandığı gözlemlenir. Karaborsacı ve kaçakçıların yaşadığı rahat yaşam, açlıktan ölme sınırına gelen çoğu insan için zamanla özendirici bir hal alır. İspanyol sosyal ortamının açgözlülük ve sefalet ile tanımlanabilecek bu sıra dışı dönemi ve bu dönemde artan suç oranları, incelenmesi gereken bir toplumsal olay niteliği taşır. İç savaş öncesinde suçla ilişkisi olmayan sayısız İspanyol yurttaş, iç savaş sırasında kısa sürede suçlu kimliğine bürünmüştür. Bu dönemde, bireysel suçlar ve çete suçları artmış, çeşitli sahtecilik, hırsızlık ve kaçakçılık yöntemleri gözlemlenmiştir. Kıtık ve yasal baskıların olduğu bir ortamda savaşın yaralarını sarmak da zor olmuştur. Sonuç olarak İspanya'nın iç savaş sonrası örneği, bir toplumun sosyal ve ekonomik dengeleri sarsıldığına bununla eşzamanlı olarak ahlaki açıdan da yıprandığını bize gösterir. Toplumun önemli bir kesimi tarafından desteklenen ve savaş öncesinin yönetim düzensizliklerine ve ekonomik sorunlarına çare olacağı düşünülen General Francisco Franco, tüm bunlara çözüm olamaz. Savaş sonrasında ilk döneminde halk için yaşam şartları daha da kötüleşir.

Anahtar Kelimeler: İspanyol İç Savaşı, Savaş Sonrası İspanya, Francisco Franco, Toplumsal Değişim, Suç.

The Spanish Civil War and the Social Change in the First Period of Postwar Spain

Abstract: When Postwar Spain is discussed (1939-1950), it is observed that important changes surfaced in the social aspect. The comfortable lives of black marketeers and contrabandists became incentives for the ones that were on the edge of dying of hunger. The extraordinary period of Spanish social ambiance that can be defined with greed and misery, and the rising crime rates in this era, are both social events that need to be examined. In addition to the ones that committed crimes to survive, there also appeared many disaster opportunists. In the mentioned period, the rise in the civil and gang crimes, and various methods of forgery, robbery and contrabandism were observed. In an ambience of shortages and legal pressures, the wounds of the war took time to heal. As a result, Spain's Postwar example demonstrates us that the society can be damaged morally in parallel with the damaged social and economic balances. General Franco who was supported by many citizens and believed to normalize the administrative instability and economic problems of the prewar, was not a solution for all these. In the first period of the postwar, living conditions of the Spanish citizens grew even worse.

Keywords: Spanish Civil War, Postwar Spain, Francisco Franco, Social Change, Crime

* Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İspanyol Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, ebruyener@yahoo.co.uk.

Gerek İtalya'da politikalarını gerçekleştiren devlet başkanı Benito Mussolini, nam-ı diğer *Duce*¹, gerekse idealleri milyonlarca insanın ölümüyle sonuçlanan, Nazi Almanya'sının *Führer*²'i Adolf Hitler 1900'ler Avrupası'nda ortaya çıkan diktatörler arasında en dikkat çeken ve dünya üzerinde en etkili olanlardır. Ancak söz konusu dönemde, II. Dünya Savaşı henüz patlak vermemişken İspanya'da da bir askerin adından söz edilmeye başlanır. Takvimler henüz İspanyol İç Savaşı'nın başlangıç yılı olan 1936'yı gösterirken Francisco Franco adı bu ülkenin kaderi üzerinde etkili olacak ve tüm dünya tarafından tanınacaktır.

17 Temmuz 1936 – 1 Nisan 1939 yılları arasında süren ve General Francisco Franco önderliğindeki milliyetçiler ile yönetimde olan II. Cumhuriyet hükümetinin halk cephesi arasında gelişen kanlı çatışmalar, yüz binlerce sivilin yaşamını kaybettiği, yine yüz binlerle ölçülen kayıp ve sürgünün yaşandığı bir mücadeleye dönüşür. Kardeşin kardeşi öldürdüğü bu uzun soluklu savaşın sonuçları da ağır olur. Çalışmamızda Franco ve milliyetçi birliklerinin savaşın başındaki ideallerine kısaca yer verecek, ardından İç Savaş'ın İspanyol halkına olan maliyetine değinerek, kapsamlı bir inceleme eşliğinde İç Savaş deneyiminin bir toplumu zamanla değiştiren ve yetersiz kaynaklarla birlikte farklı suçlara yönelten sonuçlarını irdeleyeceğiz.

Soğuk Savaş yıllarında özellikle Latin Amerika, Asya ve Afrika'da görülen askeri yönetim ve diktatörlük rejimleri, bazı Avrupa ülkelerinde bunlardan daha önceki tarihlerde Sovyetler Birliği'nin sosyalist propagandalarına ve yayılmasına karşı bir politika olarak uygulanmış ve halk bu "kızıl tehlike"ye karşı korunmuştur. 1900'lerin ortalarına doğru, iki kutuplu dünya düzeninde Francisco Franco ve onu destekleyen milli cephe, pek çok diğer Avrupa devletleri gibi Sovyet Rusya'sının karşısında yer alma arzusuyla doludur. Bu ülkeden gelen ve gelebilecek olan tüm etkilere karşı duvar örmek ve bu "kızıl" rüzgârdan etkilenmiş olanları ülkeden bir bir atmak gerekli görülür. İç Savaş'ın sonucunda ise İspanya'nın yeni ideolojisi artık "Ulusal-Katoliklik" olarak kabul edilmiş, "kızıl" olduğundan şüphe edilen yurttaşların bu yeni ideoloji ile yeniden eğitilmesine girişilmiştir. Savaş Sonrası'nın ilk yıllarında Cumhuriyet yanlısı İspanyolların siyasi suçlu olarak tanımlanıp, topluca infaz edilmelerinden ya da toplama kaplarında yaşamlarını yitirmelerinden söz etmek mümkündür³.

¹ Kelimenin kökeni Latince'de *rebber* anlamına gelen *dux*'a dayanmaktadır.

² Almanca'da "lider" anlamına gelmektedir.

³ Savaş sonrasında toplu infazları ve toplu mezarları çok sayıdadır. İç Savaş'ın galibi olan Franco

Savaşın patlak vermesinde, General Francisco Franco'nun desteklediği Falanj partisinin ve sağ cephenin, Cumhuriyetçilerin İspanya'yı yönetmesine bir son vermek istemesinin yanı sıra, iki kutuplu bir hal alan dünya düzeninde İspanya'nın yerini yeniden yapılandırmayı hedeflemeleri etkili olmuştur. Franco için iki kutuplu dünyanın kutuplarından birinde yer alma kaygısından da söz edilebilir.

İç Savaş sırasında Franco ve milli cepheye İtalya ve Almanya gibi ülkelerden destekler gelmiştir. Böylece falanjistler arkalarında 500 binden fazla ölü ve yaralı bırakarak, sayısız tahribata neden olarak 1939 yılında ülkeye hâkim olur. Almanlar, bu savaşa destek vererek savaş deneyimlerini artırır, Hitler güç kazanır. Fransa ise faşist bir yönetimle yönetilen üçüncü bir komşuya sahip olmuş olur. Güney Amerika ülkelerinden, özellikle de General Perón'un yönettiği Arjantin'den tam destek alan General Franco'yla sadece Meksika hiçbir zaman diplomatik bir ilişki kurmamış, II. Cumhuriyet Hükümeti'ne sadık kalmıştır.

General Francisco Franco'nun az evvel lakaplarıyla andığımız Führer ve Duce'ye özenip özenmediği bilinmez, ancak söz konusu yıllar Avrupa'sında (Dünyanın geneli için bu durumdan söz edilebilir) diktatörlük ve faşist yönetimlerin özendirici etkisi yadsınamaz bir gerçektir. İspanyol toplumu, Franco'nun ölümüne dek (1975) çeşitli baskı yöntemlerine ve yasaklamalara maruz kalacaktır. Bu yeni rejimin temeli, Franco'ya verilen ve İspanyolca "bir grubun lideri" anlamına gelen *Caudillo* ünvanına ve onun yansıttığı imgeye dayanır. Bu imgeyi biraz irdelemekte yarar vardır. *Caudillo*'nun elinde bulundurduğu gücün (Devlet, Hükümet ve Orduların Başkanlığı, ayrıca tüm yasama yetkilerine hâkimiyet) kurumsal hiçbir kontrolü yoktur ve böylece devlet başkanı olarak yaptıklarından ve yapacaklarından sadece Tanrı ve tarih önünde sorumlu tutulur (Ferrando Badía, 1984, s. 54). Ancak General Franco'nun savaş sonrasında alacağı karar ve önlemler toplumun genelini etkilemiştir.

İspanyol halkının azımsanmayacak bir bölümünün Cumhuriyet yönetimini ve halk cephesi karşısında Franco ve milliyetçi birliklerin galibiyetini desteklediği

---

ve sağ kanada göre Cumhuriyetçiler ve onlara yardım edenler savaş suçlusudur. Özellikle savaşın sona erdiği 1939 yılında halkın bu bölümünün infazı gerçekleştirilir. Öyle ki, Mussolini'nin büyükelçisi Kont Ciano, 1939 yılı için Madrid hapishanelerinde ayda 6000 kişinin idam edilmekte olduğunu bildirmiştir (Bussy Genevois, 1992, s. 181). Ancak 2000'li yıllara gelindiğinde *Asociación para la Recuperación de la Memoria Histórica* (Tarihsel Belleği Geri Kazanma Derneği) gibi bir takım kuruluşların girişimleriyle sınırlı sayıda da olsa toplu mezarlar açılıp ölümlerin kimliklerinin tespit edilmesi çalışmalarına başlanmıştır. Bunlar ailelerine teslim edilecek ve kendi mezar yerlerine defnedileceklerdir.

görülür. Ne de olsa İspanya'nın içinde bulunduğu düzensizliği ve ekonomik adaletsizliği yola koyacak güçlü bir figüre ihtiyaç duyulmaktadır. *Caudillo*'yu destekleyen kitle generalin bu beklentiyi karşılayacağına inanır. İspanya'nın savaş öncesi yaşadığı çalkantılı durumunun başlıca sebepleri, üst üste değişen hükümetler ve II. Cumhuriyet Döneminde yaşanan ekonomik sıkıntılar olarak gösterilebilir. Özellikle de işçi sınıfı açtır.

Ancak savaşın kendisi de savaş sonrası dönem de İspanyol toplumuna büyük zorluklara mal olur. 17 Temmuz 1936'da iç savaşın patlak vermesiyle büyük şehirlere göç daha da artar. Açlık ve savaş ortamında artan göçmen nüfusla birlikte suç ortalamasında da paralel bir artış izlenir. Ancak iç savaşın en önemli toplumsal sonuçları arasında yönetimin cumhuriyetçilere karşı olan tutumu yer almaktadır.

Cumhuriyetin çöküşü, entelektüellerin ve kültürel yaşamla ilgili her seviyedeki insanın da çöküşü anlamına gelir. Ünlü şair Miguel Hernández hapse atılır ve Alicante Hapishanesi'nde ölür, Federico García Lorca kurşuna dizilir. Pek çok öğretmen, profesörün ve cumhuriyetçiler cephesinde yer almış asker ve sivilin öldürülmesi günümüzde acı dolu izlerini hâlen daha korumaktadır. Ebeveynleri hapse atılan ya da savaşta ölen kimsesiz çocuklar sokaklarda sabahlayıp özellikle 40'lı yılların ortalarında yaşanan kıtlık döneminde açlıktan ölmek için yiyecek bir şeyler bulmaya çalışırlar. Anneleriyle birlikte hapse atılan çocukların bazılarının yetersiz beslenme sonucu öldüğü, bazılarının ise ailelerinden ayrılarak kaybolduğu bildirilmiştir (Vinyes, 2002). Bunlar yeni devletin ortaya çıkışıyla birlikte gelişen sosyal olayların sadece birkaçıdır.

İç Savaş'ın başlarından itibaren tüketim maddelerinde görülen kıtlık da İspanyol halkı için hayatta kalmayı zorlaştırır. Tarih yazarı Jesús Martínez Martín (1997), kıtlığın ilk belirtilerinin 1936 yılının Eylül ve Ekim aylarında başladığını bildirir. Buğday gibi önemli bir besin kaynağı, kimi bölgelerde ise et ve kömür bulunmaz olur. Bunların sonunda ise yine yetersiz olan tütün karnesi sistemine geçilir. Savaşın başlarında sinyallerini veren temel yiyecek maddelerindeki bu sorun iç savaşla birlikte daha da tırmanır. 1945 yılı İspanya'nın yakın tarihinde "açlık yılı" olarak kayıtlara geçer. Bununla birlikte Savaş Sonrası dönemde yaşanan enerji ve yakacak yokluğu da toplumun büyük bir bölümünü olumsuz yönde etkilemiştir. Isınma sorunu özellikle dondurucu bir hava dalgasının hâkim olduğu 1940'ın Ocak ayında, zaten kötü beslenmekte olan ve bu soğuğa dayanacak yeterlilikte giysisi olmayan çok sayıda İspanyol

için ölüm kalım mücadelesine dönüşür. Özellikle de çocuklar, bu soğuktan hızla etkilenir. En çok da el ve ayak parmaklarında, ayrıca kulaklarında egzama'ya rastlanır. Yetişkinlerde olduğu gibi çok sayıda çocuğun zatürreden yaşamını yitirdiği rapor edilmiştir.

İspanyol halkı arasında Sovyetler Birliği'nin etkilerinden çekinen ve önceki hükümetlerin düzensizliklerinden yakınan sayısız İspanyol yurttaşı vardır kuşkusuz. Sağ cephenin galibiyetiyle birlikte General Franco ve birliklerini karşılamak için Madrid'de yollara dökülen ve şehirde adım atacak yer bırakmayan da yine İspanyol halkı olmuştur. Ancak *Caudillo*, yıllar boyunca İspanyol toplumunu gerek sansür gerek yasaklar aracılığıyla hem dış ülkelerle etkileşime kapamış, hem de uyguladığı infaz ve cezalarla halkın endişe ve korku dolu yıllar yaşamasına neden olmuştur. Ancak tüm yasaklara karşın bazı kişiler bunları aşmanın bir yolunu bulur. Bunlar karaborsa ve kaçakçılıkla kendilerine yasadışı ama konforlu bir hayat yaratırlar. Ayrıca tüm ahlak denetimine karşın randevuevleri kaçamak yapan sevgililerle dolup taşmaktadır. Oysa Ulusal-Katoliklik doktrinini benimseyen ve bunu halkı için uygun ahlak ve yönetim modeli olarak gören Franco yönetimi, Savaş Sonrası'nın ahlâklılık görüntüsünün altında baş gösteren ahlaksızlıkların önünü alamaz. İspanyol toplumunda ilerleme dururken çoğu yönden gerileme baş gösterir. Kadınlar da birey olarak Cumhuriyet Dönemi'nde kendilerine tanınan çeşitli hakların Savaş Sonrası'nda ellerinden alınması ile bu gerilemeden payına düşeni⁴ almıştır.

Savaş Sonrası ortamında ahlâki değerlerin de giderek zayıflamasıyla birlikte toplum içinde adaletsizlikler zamanla artmış ve toplumsal sınıflar arasındaki farklılıklar kısa sürede daha da keskinlik kazanmıştır. Birincil öneme sahip ihtiyaç maddelerinde yaşanan kıtlık sonucunda ise bir takım kişilerin sınıf atladığı görülür. Karaborsayla ve farklı fırsatçılık yollarıyla yüzü ve cebi gülen yeni bir kesim oluşmuş, bu insan toplulukları yaşanan sefaletin içinde oldukça konforlu bir hayat sürmeye başlamıştır. Ancak yönetimde olan Falanj partisine

⁴ 1931 Anayasası ile kendilerine tanınan önemli hak ve özgürlüklerini Franco yönetiminde kaybeden kadın hakkında, 1975 Mayıs'ına kadar, Medeni Kanun'un 1.263. maddesindeki gibi ifadeler bulunuyordu. Bu maddede: "Henüz reşit olmamış olanlar, akıl sağlığı yerinde olmayanlar, yazı yazmayı bilmeyen sağır-dilsizler ve evli kadınlar muvaffakatname veremez" denmektedir (Huelin, 1997, s. 52). Ayrıca eşinin izni olmadan kadın, kendi adına bir banka hesabı açamaz, anne babasından kalan mirası üstüne geçiremez, kendi üzerine olan mal varlığı hakkında karar alamaz, bir işte çalışamaz ve kendi adına bir şey alamaz. Yapsa bile eşi onaylamaz ise yasal anlamda aldığı tüm kararlar iptal edilmekteydi.

yakın kişilerin, yanı başlarında yaşanan sefaletle rağmen kıtlıktan etkilenmedikleri bilinmektedir.

Genel hatlarıyla sefalet ve fırsatçılıkla tanımlanabilen böylesi bir tarihsel dönemde farklı bir toplumsal olay baş gösterir. Savaş Sonrası'nın İspanyol toplumu incelendiğinde, dürüst ve onurlu kişilerin kısa sürede farklı davranış şekilleri sergileyip suç işlemeye yatkınlık gösterdikleri görülür. Bunun başlıca nedeni olarak, toplumda ölüm-kalım savaşı veren alt katmanların azımsanamayacak sayılarda olması gösterilebilir. Özellikle Savaş Sonrası'nda fakirleşen orta sınıfın ve işçi sınıfının bu suç dalgasından etkilendiği söylenebilir.

Söz konusu ahlâki çöküşü ve suçları iki grupta incelemek doğru olacaktır. Birincisi, yemek ve barınma gibi temel yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak ve hayatta kalabilmek için işlenen suçlardır. İkincisi ise toplumun içinde bulunduğu genel durumdan fayda sağlayıp zengin olmak ve sınıf atlamak için fırsatçılık amaçlı işlenen suçlar.

İç Savaş Sonrası'nın siyasi suçları çalışmamızın temel izleğini oluşturmamaktadır. Bu ayrı bir inceleme konusudur. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, İspanya Adalet Bakanlığı'nın *Associated Press*'e bildirdiği verilere göre 1939 yılının Nisan ayı ile 1944 yılının Haziran ayı arasında 192.684 kadın ve erkek yasal olarak idam edilmiş ya da hapisanelerde farklı nedenlerle yaşamını yitirmiştir (Ilie, 1981, s. 233). Bu sayı siyasi suç ve adi suç olarak kabul edilen sayısız olayla birlikte yıllar içinde daha da artar. Bu durumda şu soruyu sormak yerinde olacaktır: İç Savaş öncesinde suç tanımıyla ilişkisi olmayan sayısız İspanyol yurttaşı nasıl suçlu kimliğine bürünmüştür?

Bu çalışma ile 20. yüzyıl İspanyol tarihinin en zorlu toplumsal dönemi olarak tanımlanan ve İç Savaş Sonrası'nın ilk dönemi olan 1939-1950 yılları arasında İspanyol toplumunun içinde bulunduğu koşullar ve bireyleri suça hazırlayan koşullar irdelenecektir.

1930'lu Yılların Toplumunu Etkileyen Koşullar:

Yetersiz Kaynaklar, Açlık ve Göç

1930'lu yıllar boyunca İspanya'da büyük şehirlerdeki işçi sınıfının içinde bulunduğu kötü yaşam koşullarından kaynaklanan sınıflar arası çatışmalar gözlemlenir. Öyle ki, tarih yazarı Christopher Ealham, 1930'ların Barcelona'sını "Katalan Chicago'su"⁵ olarak adlandırır (1995, s. 134). II. Cumhuriyet Döne-

⁵ Ealham (1995), bu yıllarda banka ve posta ofislerine düzenlenen saldırılara, sayısı daha az olsa

minde de halk, özellikle de işçi sınıfı açıktır. Ealham, 1931'de Barselona kentinde gerçekleşen tüm ölümlerin yüzde 75'inin açlıktan ve yetersiz beslenme sonucunda gerçekleştiğini açıkladığı kitabında, yine aynı yılın çocuk ölüm oranının Hollanda gibi kuzey Avrupa ülkelerine oranla üç kat daha fazla olduğuna dikkat çeker (1995, s. 140). *Ley de Vagos y Maleantes* (İşsizler ve kötü yola düşmüşler) yasasına göre tehlikeli olabileceği sezilen kişilerin özel toplama kamplarına gönderilmesi söz konusu olur. Bu yasadan en çok etkilenenler ise Barselona'ya iş ve yiyecek bulma umuduyla gelen ve çoğu kez bir şey yapmaksızın suçlu yerine konan fakir göçmenler olmuştur. İç Savaş'ın patlak vermesiyle bölgeye olan göç daha da artar. Açlık ve savaş ortamında artan göçmen nüfusla birlikte suç ortalaması da paralel bir artış sergilemiştir. Katalan halkı ülkenin diğer bölgelerinden gelenlere tepki göstermiş olsa da, soygun ve yağmalamaların tüm suçunun göçmen halka atılması mümkün değildir. Bu yıllarda giderek artan ölümcül düzeydeki açlık ve yokluk koşullarında da suçla kışkırtma aranmalıdır.

İç Savaş'ın patlak verdiği 1936 yılının Eylül ve Ekim aylarında buğday, et ve kömür gibi temel tüketim maddelerinde kıtlık yüzünü gösterir. Madrid ve Barselona'da kıtlık yüzünden 1937 yılının Mart ayında tayın karnesine geçiş başlarken (Martínez Martín ve Limón, 1997), ülke genelinde ise karne sistemine 14 Mayıs 1939'da geçilir. Geniş arazilerde insan gücündeki azalma nedeniyle artık daha az sürü otlatılmakta ve daha az tohum dikimi gerçekleştirilebilmektedir. 1935 yılında 4,5 milyon hektar buğday ekilirken, 1939'da bu miktar 3,5 milyon hektara gerilemiştir. Bu gerileme de kıtlığın en temel nedenlerinden birini oluşturur.

İç Savaş Sonrası'nda ise tüm İspanyol şehirlerine oranla Barselona'da durum daha da zordur. Franco Hükümeti'nce anarşizm, işçi militanlığı ve ayrılıkçılıkla özdeşleştirilen Barselona, Savaş Sonrası'nda yeniden inşa için diğer şehirlere yapılan yardımı uzun yıllar alamaz. İç Savaş sonrasında da 30'lu yılların başlarındaki göç sürmektedir. Ülke genelinde yaşanan açlık yüzünden 1941-1950 yılları arasında ülkenin diğer yerlerinden, özellikle de güney bölgelerinden yaklaşık 250 bin kişi Barselona'ya göç etmiştir. Bu hızlı insan birikimi sonucunda varsıllar daha da varsıl hale gelir, yoksullar ise işgüçleri ile sömürülürler. Barselona'dakine benzer bir göç tablosu Madrid'de ve diğer büyük şehirlerde de gözlemlenir.

---

da otoyal ve dükkân soygunlarına işaret ederek ekonomik gerilemenin halkın ahlaki çöküşüne zemin hazırladığına değinmiştir.

Genel Hatlarıyla İç Savaş Sonrası İspanyası

İspanya İç Savaşı'nın 1939 yılında sona ermesiyle birlikte İspanyol toplumu yeni bir yönetim şekline olduğu kadar, savaşın yıkıcı izlerinin ekonomik ve sosyal alanda yarattığı çöküntüye de alışmaya çalışmıştır. 1939-50 yılları arası, İspanya'nın dış ülkelere kapılarını sonuna kadar kapadığı, pek çok tüketim maddesinde görülen kıtlıkla birlikte karaborsanın yeni bir iş kolu olarak belirmediği ve Savaş Sonrası dönemin ilk ve en etkili yılları olarak tanımlanır.

Ancak İç Savaş'ın yaklaşık 20 yıl sonrasında da ekonomik ve toplumsal bağlamda fakir halkın durumunda bir düzelme olmadığı görülür. Çok sayıda şehri yerle bir olan İspanya, İkinci Dünya Savaşı'na katılmadığından binalarını yeniden inşa etmek için uluslar arası ödeneklerden de faydalanamaz. 1950 yılında işçi sınıfı hâlâ zorlu yaşam şartlarına dayanmaya çalışmakta, toplumda hırsızlık ve yağmacılık yaygınlığını korumaktadır. Maaşların düşüklüğü ve enflasyon artışı yüzünden işçi sınıfı açlıkla boğuşur. Örneğin 1950'de İspanyol şehirlerindeki et tüketimi 1922-26 arası yılların sadece yarısı kadardır, yine 1950'de işçi sınıfı 1936'da bulabildiği ekmeğin sadece yarısı kadarıyla beslenmektedir (Balfour, 2001, s. 20). Ülkenin bu ekonomik darboğazı ile üç yıl süren İç Savaş'ın halk üzerindeki ekonomik yıkımının etkileri 1960'lara kadar yoğunluğunu koruyarak sürdürür.

Ancak yaşanan tüm zorluklar Savaş Sonrası'nın ilk yılları kadar ölümcül değildir. Sınırlı miktarda bulunan enerji kaynakları, özellikle kış aylarında İspanya'da yaşamı donma noktasına getirmiştir. Kalorifer ve şöminenin bulunmadığı evlerde, ocaklar için de yakacak yoktur. Ocak ayında Madrid'de evlerinin iç ısısının 5- 6 derece arasında olduğu bilinmektedir. (Biescas, 1980, s. 465). Soğuğa bağlı hastalıklar ve ölümler de Savaş Sonrası İspanyası'nda olağanlaşır. Tüm bu yaşamsal zorluklar içinde bir de yönetimin yasakları halkı iyice bunaltmıştır. Söz konusu yasaklamalar arasında siyasi baskı kuşkusuz önemli bir yer tutar. Yeni siyasi rejime ters düşecek siyasi partilere, sendikalara ve basın yayın organlarına geçit verilmez, yeni düzenlemeler sansür komitelerince denetlenerek sıkı bir sansür uygulanır.

Savaş Sonrası'nın ilk yıllarında yaşanan toplumsal davranış ve düşünme biçimlerinin toplumun farklı sınıflarına ve bu sınıfların aralarında gelişen çatışma ilkesine göre şekillendiği söylenebilir. Savaş öncesinde orta sınıf olarak tanımlanan sosyal katman, savaş sonrasında büyük ekonomik zorluklar içine itilerek iyice yoksullaştırılmış, toplumun büyük bir bölümü varsıl-yoksul olarak

ikiye ayrılmıştı. Savaşta galip gelen Falanj güçlerinin seçkin üyelerinin ve yeni kurulan yönetime uzun süreli destek verenlerin sosyal ve ekonomik durumlarında önemli bir iyileşme olurken, karne sistemine geçişten sonra varsıllaşan karaborsacılar da lüks tüketime ve halkın çoğunluğunun aksine temel ihtiyaçlara çabucak ulaşabilen bir topluluk olarak sosyal çerçeve içinde yerini alır. Savaş Sonrası'nın İspanyol toplumunda alım gücünün belli bir kitlenin eline geçtiği görülür. Bu kesimin dışında kalan çoğu sınıf ise ekonomik ve sosyal şartlarında önemli bir düşüş yaşamaktadır. Bu düşüş ise çeşitli suçları beraberinde getirmiştir.

Savaş Sonrası Toplumunda Görülen Suçlar

Savaş Sonrasını parasal yönden, “İspanya Ekonomisi tüm alanlarda gerileme ve duraklama içine girmişti” sözleriyle tanımlayan Ramón Tamames'in (1986) bu tespitine paralel olarak toplumsal değişim de benzeri bir çöküşle kendine gösterir. İç Savaş Sonrası'nın özellikle ilk yıllarında görülen suçlar, İspanyol toplumun içinde bulunduğu yokluk ve çaresizliğinin bir portresini çizmektedir. Bunlardan bazıları yeni yönetimin ideolojisine göre suç olarak tanımlanırken, birçoğu da toplumda ahlâki açıdan yaşanan çöküşe işaret etmektedir.

Kültürel Yasaklar ve Suçlar

Yeni yönetim, muhafazakâr olmayan ve Katolik Kilisesi ile iyi ilişkilerini yıpratmak için de çeşitli komiteler oluşturarak bir takım kontrol mekanizmaları kurmuş ve çeşitli yasalar koymuştur. Aslında henüz 1936 yılında, İç Savaş sona ermeden yayınlanan bir kararname ile Franco'nun görüşlerine aykırı olan edebiyat yapıtlarının engellenmesine başlandığı görülür (Abellán, 1980, s. 22). 22 Nisan 1938 tarihli *Ley de Prensa* (Basın Yasası) ile kontrol amaçlı *Servicio Nacional de Prensa* (Ulusal Basın Servisi) kurulur ve basın yayın organlarının denetlenmesine böylelikle başlanmış olur. Özellikle 1939-1950 yılları arasında bu denetim yoğun olarak uygulanmıştır. Rejim karşıtı olan, Franco'nun ideallerine ters düşen yayın organları zaman kaybetmeden kapatılır ve sansür uygulamasıyla devletin güç kaybetmesi olasılığı ortadan kaldırılır (Sinova, 1989, s. 34). İzinsiz basım yapmak ve dağıtmak ise bu dönemde önemli bir suçtur.

İç Savaş sonrası İspanyol toplumunda General Franco ve Falanj Partisi'nin yönetim politikası olarak Kastilya dilinin kullanılması da önem taşır. Siyasi olarak tanınan tek dil, günümüz İspanyolcası olan Kastilya dilidir. Katalan da

olsa, Galiçyalı da olsa, toplumun her bireyinden öncelikle tek bir millete ait olmanın bilincini yansıtmaması ve Kastilya dilinde konuşması istenir. İspanya sınırlarında konuşulan diğer bölgesel diller olan Katalanca, Valencia ve Galiçya bölgelerinin dilleriyle Bask Bölgesinin dili olan Euskera'nın konuşulması Franco yönetiminde yasaklanmıştır (Preston, 2006, s. 225). Bu dilleri konuştuğu tespit edilenler hakkında ise hemen yasal işlem başlatılır.⁶ Benzer bir tutumla 1940 yılının Mayıs ayında her türlü markada, cümlede ve yazıda yabancı kelimelerin yenilikçi ve şekil bozucu kullanımı da yasaklanır. Tarih araştırmacısı ve edebiyatçı Carmen Martín Gaité (1994, s. 31), 40'lı yıllarda Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İspanya'nın yaşamsal bağlamda iki farklı dünyayı temsil ettiğini ve farklı ahlâk anlayışlarına sahip olduğunu vurgular. Ona göre bir yanda maddeye önem veren özgürlükçü görüş, diğer yanda "Ulusal Katoliklik" öğretisini kendine ilke edinen ve özellikle genç nüfusun ABD'deki yaşam biçimlerine duyduğu özentiyi "ulusun çözülmesi" olarak tanımlayıp tehdit olarak gören Franco yönetimi vardır.

Otoriter yönetimlerin ortak özelliği olan, sosyal yaşamın neredeyse her aşamasının kontrolüne duyulan istek, Franco yönetiminin de başından beri izlediği politik tutumlardan biri olmuştur. İspanyol sosyal yaşamını Savaş Sonrası'nda futbola ve boğa güneşlerine yönlendirmeye çalışan yeni yönetim, özellikle erkek ve kadının birbirlerine yakın durduğu dansları "pagan" olarak tanımlayarak dışlamıştır. Fernando Vizcaíno Casas'ın Savaş Sonrası İspanyası'nı inceleyen *La España de la postguerra 1939-1953* adlı kitabında 40'lı yıllar İspanyası'ndaki dans salonlarında ortaya çıkan ve "salon bastoncusu" adı verilen görevlinin, tango yaparken fazla samimi bulduğu tutkulu çiftlere bastonuyla müdahale ettiğinden söz edilmektedir (1978, s. 16). Büyük bir halk kutlaması olan ve açık havada düzenlenen karnavallar da, ahlâki denetimlerinin zor olması nedeniyle Franco hükümetince yasaklanmıştır⁷.

Savaş Sonrası'nda Kadınların İşlediği Suçlar

Savaş Sonrası İspanyası'nın zorlu yaşam şartlarında pek çok kadın çalışmak ve para kazanmak için yasa dışı işlere yönelmiştir. Çoğu kez buna zorunlu kaldıkları görülürken, kimileri ise kendisinin ya da ailesinin yaşam koşullarını

⁶ Günümüzde bu diller, Kastilya dilinin yanı sıra ikinci resmi diller olarak ilgili özerk bölgelerdeki okullarda okutulmaktadır. Bu bölgelerde çocuklar iki dille yetiştirilmektedirler.

⁷ Karnavalların yasaklanması 14/ 01/ 1940 yılında *La Verdad Gazetesi*'nde duyurulmuştur.

iyileştirmek adına kendini metalaştırma yolunu seçmiştir.

Ahlâki Çöküş ve Metreslik Olgusu

Koyu Katolik doktrinini benimseyen ve çoğu kez komşularına ahlâk dersi vermeye çalışan bireyler, Savaş Sonrası ortamında kendi ahlâk görüşlerine aykırı davranmaya başlamışlardır. Yasal baskı ve kısıtlamalar arttıkça, karne ile verilen besinlerle halk karnını doyuramadıkça, yasadışı işler ve ahlâki çöküş buna paralel olarak artış göstermiştir. Öncelikle İç Savaş'ın sona ermesi ve yeni yönetimle birlikte kadının farklılaşan rolünden söz etmek gerekir.

Morales, Franco döneminde kadına verilen eğitimde onun iffetli olmasına ilk sırada yer verildiğine değinir (Sotelo Alvarez, 1995, s. 20'den aktarma). Eğitimin yanı sıra bu dönemde toplumun kadına bakışı da yeniden şekillenmiştir. 40'lı yıllarda Madrid'de görev yapan *New York Post* temsilcisinin Savaş Sonrası'nın ilk yıllarında İspanyol kadını hakkındaki gözlemleri, 7 Aralık 1945 tarihli *La Hora* gazetesine şu sözlerle aktarılır (Martín Gaite, 1994, s. 30):

İspanyol kadınının durumu bugün Orta Çağ'dakiyle aynıdır. Franco, sivil haklarını ellerinden almıştır. [...] Ayrıca kocası olmadığı sürece, yanında bir erkekle halka açık yerlerde dolaşması iyi görülüyor. Evli olanlar ise eşleri tarafından seyrek olarak dışarı çıkarılıyorlar. Kamu alanında çalışmıyorlar, ayrıca bunun için bir yasa olup olmadığını bilmiyorum ama İspanya'da halen daha araba kullanan bir kadına rastlamadım.

Evli kadınlar, Savaş Sonrası'nda kendilerini ideal bir eş ve anne olmaya adanırken, sınıf atlama ve kısa yoldan paraya kavuşmaya çalışan kadınların ise tamamen farklı yollar izledikleri görülür. Bu yolların başlıcaları karaborsacılık, kaçakçılık ve metreslik olarak gösterilebilir. Bu bölümde ele alacağımız metreslik olgusu, Savaş Sonrası'nın sefalet dolu yaşamsal koşullarında olağanlık kazanmıştır.

Yiyecek gibi her türlü kaynağın kısıtlı olduğu ve alım gücünün neredeyse olmadığı 30'lu yıllarda, zengin bir karaborsacıyla ya da doktorla metres hayatı yaşamak sık rastlanan bir durum halini alır. İç Savaş Sonrası'nın ilk yıllarında aç kalmamak ve iyi koşullarda bir hayat sürmek için metresliğin doğru kişilerle kurulacak bir iş ortaklığını andırdığı gözlemlenmektedir. Bu dönemde yasalar karşısında kadın erkekten ayrı tutulur. Bu tutum ahlâk suçlarında da izlenir. Örneğin kendisini aldatan karısını ve aşığını öldüren bir erkeğin cezası sadece sürgün olurken, metres olarak yaşayan bir kadına ceza olarak uzun süreli hapis ya da ağır para cezası verilir. Üstelik eğer aldatılan koca kimseyi öldürmemiş, sadece

yaralamış ise doğrudan aklanır ve salıverilir (Bussy Genevois, 1992, s. 180).

İlgili yasal düzenlemelere karşın, kısa yoldan rahat ve varlık içinde bir hayata kavuşma hevesi, çoğu kadının metres yaşamını seçerek kendini emekli olarak görmesine yol açmıştır. Çoğu aile metres hayatı süren kızlarını eğer varlıklı ve saygın bir kişiyle birlikteyse kabullenmiş, durumu “kendini kurtardı, bizi de kurtaracak” şeklinde karşılamıştır. 40’lı yılların bu farklılaşan toplumsal yaklaşımı, Ramón Evaristo’ya ait yine o yılların popüler bir şarkısıyla örneklenebilir:

Kahramanlık, çalışmak ve cesaret sona erdi, iyi bir hayat artık yüz­süz olma meselesi. [...] Ticarete yüz­süz, aşklarda yüz­süz. [...] Eğer kısa zamanda büyük servet elde etmek istersen, kendine zengin bir yaşlı kadın ara, bu da bir yüz­süzlük meselesidir. Evlen, daha fazla düşünme, durumdan faydalan, faydalan benim mallarımdan (Vazquez Montalban, 1971, s. 37-38).

Savaş Sonrası İspanyası’nda belli konumlara yükselen erkeklerin kendilerine pahalı metresler tutmaları kısa sürede olağan bir hâl almıştır. Hatta bu bir statü göstergesine dönüşür. Yasadışı yollardan ticaret yaparak varlıklı yeni bir sosyal sınıf oluşturan kaçakçılar ve karaborsacılar bunun en iyi örneğini oluşturur. Özellikle bu grubun üyelerinin çevrelerine ne kadar varlıklı ve saygın olduklarını sergilemek için güzel bir metres tutup⁸ ona lüks bir ev açtıkları bilinmektedir. Karaborsacılar ve fabrika sahipleri arasında gelişen bu statü yarışını *Por el Imperio Hacia Dios* (1978) adlı araştırma kitabında tüm detaylarıyla anlatan tarih ve sosyoloji araştırmacısı Rafael Abella, içlerinden evli olanların eşlerinin bu duruma boyun eğdiğine, hatta bu yarışta metres edinen kocalarını desteklediklerine de değinmektedir.

Devlet politikası olarak ailenin ve çocuk yapmanın önemi ne denli vurgulanıyor ve yasal düzenlemeler yapılıyorsa, açlık ve sefalet içinde sıra dışı bir tarihsel dönem yaşayan İspanya’da kadının bir ticaret objesi olarak görülmesi de paralel olarak artıyordu. Kadının metalaştırıldığı Savaş Sonrası’nın ilk yıllarında randevuevleri de giderek çoğalan müesseselerden biri halini almıştır. Randevuevleri, her türlü çiftin saatlik olarak kiraladığı odalarıyla Madrid’de 20. yüzyılın başından beri hizmet veriyordu. İspanyol erkekleri Savaş Sonrası’nın bunalım döneminde maddi durumları iyileştikçe randevu evlerinin yolunu daha sık tutar olmuşlardır. Randevu evleri, ünlü tarihçi Amando de Miguel’e

⁸ Zengin karaborsacı ya da kaçakçılar, Savaş Sonrası’nda işçi sınıfının gösterişli kızlarından birini seçip, çoğu kez yatağına aç yatan bu kızı, dönemin *Marbel* ya da *Vargas Ochagavia* gibi lüks markalarıyla süsleyip onu gösterişli bir sevgiliye ya da metrese dönüştürdükleri bilinmektedir.

göre, yüzyılın başından itibaren belli bir sosyal ortamın oluşmasına da katkıda bulunmuş mekânlardır (Miguel, 1998, s. 198). Herhangi bir bölgede olabilen bu evler, gece gündüz içeriye farklı insanların girip çıkmasıyla birlikte komşular tarafından fark edilir (a.y).

Franco, yeni İspanyol yaşamına getirdiği tüm yasaklar ve sınırlamalara karşın hayat kadınlığı konusuna herhangi bir yasak getirmemiştir. Savaş Sonrası'nda kadının ticaret nesnesi olarak artışı, bir dönemin genel ahlâki çöküşünün yansıması niteliğindedir. Abella (1978, s. 91), dönemin gözde barları *Pidoux*, *Aquarium*, *Chicote*, *Marfil*, *Suebia* ve *Clásico*'da kendilerine müşteri olabilecek erkeklerle tanışmaya gelen oldukça bakımlı kadınlara rastlamanın Savaş Sonrası'nda olağan olduğuna değinir.

Evli Kadına Çalışma Yasağı Uygulaması

Savaş Sonrası Dönemi'nin en önemli yasağı yine kadına işaret eden bir uygulamadır. Söz konusu açıklık ve yokluk ortamında annelik hizmetinin kadının başlıca görevi olarak görüldüğü farklı kaynaklarda sıklıkla belirtilirken (Gallego Mendez, 1983; Graham, 1996; Miguel, 1998), 1942 yılında evli kadınların çalışmamasını ve işten çıkarılmasını getiren bir iş yasası uygulamaya konur. 1946 Mart'ından itibaren ise bu konuda cezai bir yaptırım getirilir. *Aile Yardımı Kanunu* ile eşinin çalışmasına izin verdiği tespit edilen erkeklerden kendilerine verilmekte olan aile priminin kesilmesi yasalaştırılmış olur (Graham, 1996, s. 184). Böylece evli kadınların ayağı sokaktan iyice kesilmiş olur, bekâr kızlara ise bir an evvel evlenmeleri yönünde çevre baskısı yapılmıştır. Evlenmeyenlerin manastıra kapanıp rahibe olması ya da son derece mutaassıp bir yaşam sürmesi beklenir.

Savaş Sonrası İspanyası'nda bekâr olmak, manastıra kapanmayı düşünmeyenler için zorlu yıllar olarak belirir. Çalışmayı isteyen kızlar için de durum daha kolay değildir⁹. Ne de olsa kadının çalışması toplumsal çerçevede olumlu karşılanmaz. Bunun yanı sıra laikliğin devlete düşman bir yönetim şekli olduğu, Salamanca Piskoposu Pla y Deniel'un 1936 yılında yazdığı pastoral bir mek-

⁹ Yazar Carmen Martín Gaité (1994, s. 47), yazdığı kapsamlı araştırma kitabında İç Savaş Sonrası'nda kadının iş hayatıyla tanışmasının doğru bulunmadığı belirterek, bunun olası nedenlerini şöyle sıralamaktadır: "Para kazanan ve buna alışan bir kız, evlenip işi bıraksa da bir gün bu durumu özleyebilir. Geri dönmek için eşine ısrar edecektir. Ayrıca zaten erkeklerin bile işsiz gezdikleri Savaş Sonrası ortamında kadınlar da çalışsaydı erkeklerin işlerini ellerinden alarak tehdit oluşturlardı".

tupla bildirilmiş, 1938'de ise yine aynı piskopos *Los delitos del pensamiento y los falsos ídolos intelectuales* (Düşünce suçları ve sahte entelektüel idoller) başlıklı çalışmasını kaleme almıştır. Burada özellikle entelektüel çerçevede yer alan iş kollarına uygulanan baskı ve karalama gözlemlenir. Pla y Deniel, bu yazısında “[...] eğitimde ve basında, entelektüel işlerde, öğretmenlik ve gazetecilikte işlenen suçlar vardır... Bunların bazıları devlet karşıtı, gençliği bozan ve halkı zehirleyen suçlulardır” der. Bu baskı ortamında iş bulmak erkekler için bile zor olurken, kadınlar için bu durum daha da imkânsız bir hâl alır.

Evli olmayan 17-35 yaş arasındaki kadınlar, bir işe girmek istediklerinde onları zorunlu tutuldukları altı aylık sosyal hizmet karşılar. Bu zorunluluktan kaçınmak içinse çoğu kadının, kayıt altında tutulmadığı marjinal alanlarda çalışmayı tercih ettiği bilinmektedir (Graham, 1996, s. 187). Richard Wright, *Pagan Spain* (1957) isimli kitabında bu yıllarda verilen ekmek kavgasını ve farklı sınıflara mensup kadınların yaşam koşullarını detaylı bir şekilde aktarmıştır. Ancak İç Savaş sırasında evindeki eli ekmek tutan erkekleri kaybeden pek çok kadın, Savaş Sonrası'nda çalışmak ve para kazanmak için büyük şehirlerin yolunu tutar. Çocuklarını aile bireylerinin bakımına terk etmek zorunda kalan pek çok anne, iş için evini ya da şehri geride bırakır. Yeni bir şehirde ise yapacakları işler çoğunlukla yasadışı işlerdir. Bunlar arasında ufak çaplı karaborsacılık, kaçakçılık ve hayat kadınlığı yer almıştır.

Çocuk Suçlular ve Çocuklara Karşı İşlenen Suçlar

İspanyol halkı, savaş boyunca can kayıplarına, Franco'ya destek veren İtalyan ve Alman hava kuvvetlerince şehirlere yağdırılan bombalara, açlık ve beslenme bozukluklarından ötürü baş gösteren hastalıklara ve bunların sonucunda ortaya çıkan ölümlere tanıklık eder. Tüm bunlar, anne-babaları ya ölmüş ya da sürgün edilmiş olan pek çok sahipsiz çocuğun ortaya çıkmasıyla neticelenir. Madrid'in boşaltılmasında Katalunya gibi farklı bölgelere gönderilmiş olan çocuklar zamanla evlerine geri gönderilir. Ancak bunların büyük bir bölümünü evde bekleyen kimse yoktur. Geri gönderilen yetim ve öksüzler arasında, savaş sırasında Hollanda, Belçika ve Fransa'ya gönderilmiş olan İspanyol çocukları da bulunmaktadır (Abella, 1978, s. 16).

Araştırmacı yazar Ricard Vinyes, siyasi tutukluları ve onların İspanyol hapisanelerindeki çocuklarını konu aldığı *Irredentas. Las presas políticas y sus hijos en las cárceles españolas* (2002) adlı çalışmasında, söz konusu yıllar içinde

İspanya'nın bazı şehirlerinde kimsesiz kalmış çocukların sokaklarda sabahladıklarına ve kıtlık döneminde açlıktan ölmek için yiyecek bir şeyler bulmaya çalıştıklarına değinmektedir. Savaş Sonrası dönemin özellikle ilk yıllarında çocuk olmak, çok hızlı büyümeyi ve ekmeğini kazanma yolunda her gün normalden daha hızlı olgunlaşmayı gerektirir. Kimsesiz çocuklara sahip çıkan devlet kurumları olsa da, sayıları çok olan bu çocukların büyük bir bölümü gerektiği gibi korunamamış, kimisi açlıktan, hastalıktan ya da soğuktan ölmüş, kimileri ise yasadışı kişilerin eline geçerek bir suçluya dönüşmüştür.

Daha önce de söz ettiğimiz *Vagos y Maleantes* yasasıyla etrafta dilendirildiği saptanan çocuklar ıslahevlerine alınırken, onların olmaya özendikleri şehir haydutları ise Savaş Sonrası dönemde ellerinde silahlarla fabrikalara, bankalara ve ticarethanelere saldırmaktadırlar. Resmi rakamlara göre (Abella, 1978, s. 143) özel mülkiyete karşı olan ve kaybedecek bir şeyi bulunmayan bu kişilerin işlediği suçlar 1943 yılında 44.977'ye ulaşmıştır.

Savaş Sonrası'nda çocukların yaptığı değil, büyüklerin çocuklara karşı yaptığı suçlar da en acı yüzüyle karşımıza çıkar. Örneğin Savaş Sonrası'nda kimsesiz kalan çocuklara çoğunlukla hayattaki akrabaları sahip çıkmıştır. Bir akrabanın bu durumdaki bir kız çocuğunu az miktarda peseta için sattığı gerçeği, bir annenin kızını satmaya çalışması ile aynı yıllarda gazete manşetlerine taşınır. Bir gazetede, "Bir anne kızını dört yüz pesetaya satıyor" başlığıyla yer alan bu habere göre satın alan yakalanamamış, aracı kişi ise konuşmayı reddetmiştir. *Canciones para después de una guerra* (Bir savaşın sonrası için şarkılar) (1976) adını taşıyan belgesel filmde yönetmen Basilio Martín Patino, "Henüz 17" başlıklı bölümde bu habere yer verir (Graham, 1996, s. 190'dan aktarma). Dilencilik yapmayı reddettiği için amcası tarafından dayak atılarak öldürülen bir çocuk, ya da babası tarafından tayın karnesini kaybettiği için ölümüne dövülen bir başka çocuk da gazete sayfalarına taşınır (Abella, a.y.). Ancak bunlar benzer pek çok örnekten sadece birkaçıdır.

Savaş Sonrası'nın Yeni Zenginleri: Karaborsacı ve Kaçakçılar

Henüz İç Savaş'ın ilk aylarında İspanya'da kıtlık kendini gösterir. 1939 yılında tüm ülke tayın karnesiyle yaşamaya ve karnını bununla doyurmaya çalışır. Halk kendisine verilen tayın karneleriyle karaborsaya başvurmadan yeterli ölçüde beslenememektedir. 1943'te aile karnesinden bireysel karneye geçişle de durumda bir iyileşme olmaz. Kişi başına düşen ekme hem kötü kalitedir,

hem de miktarı o yılın buğday hasatına göre farklılık gösterir. Ülke çapında yaşanan kıtlık ve bunun tayın karneleri ile çözülme yoluna gidilmesi sonucunda toplum içinde açgözlülük doğmuş ve sahtecilik ortaya çıkmıştır. Malları gizleme, vurgunculuk, fiyat artışı ve kâr, bu dönemde pek çok fırsatçıyı zengin ederken, halkın geri kalanı İç Savaş ve sonrası dönemi en şiddetli zorluklarıyla yaşamıştır.

İspanya'nın geneline baktığımızda Savaş Sonrası'nda ceplerini kendilerinin bile beklemediği kadar dolduran karaborsacıların ve fırsatçıların varsıl bir sınıf olarak toplum katmanları arasında yerini aldığını görürüz. Bu "yeni zengin" kitle, ülkenin ekonomik sisteminde yer edinecek kadar artmıştır. Onların rahatça para kazanıp yine rahatça harcaması, açlık içinde yaşayan çoğu insanı onların seviyesinde bir yaşama özendirmiştir. Bu yaşama kavuşmak için en kestirme yol ise alternatif suçlardan birini seçmek ya da zengin bir kişiyle yaşanacak bir birliklilik olmaktadır. Karaborsacıların almak istedikleri malzemelerin çoğunun Madrid ve Barselona gibi büyük şehirlerde dağıtılması nedeniyle, onların buralarda metresleriyle gezindikleri ve yaptıkları işin o dönem için hem paralı hem de itibarlı bir iş olduğu bilinir (Abella, 1978, s. 91).

Mahalle arasında ufak çaplı karaborsa işleri yapanların ise zengin olma hayalleri yoktur. Onlar daha çok günü kurtarmak adına çalışmışlardır. Bunlar arasında sokaklarda ya da metro istasyonlarının girişinde duran ve geçenlere fısıldayarak beyaz ekmek satmaya çalışan çok sayıda kadın bulunmaktadır. İspanyol halkı bu dönemde kaçak sigaranın, karaborsada satılan beyaz ekmek, yağ, un ve kömürün¹⁰ peşine düşmüştür.

Kaçakçılık¹¹ da Savaş Sonrası İspanyası'nda en az karaborsacılık kadar yaygınlik kazanmıştır. Çok sayıda İspanyol yurttışı geçinebilmek için kendisini zeytinciliğin ya da buğday ekiminin yoğun olduğu bölgelerden büyük şehirlere yasadışı olarak ürün getirirken bulur¹². Bu insanların yaşamı trenlerde geçmek-

¹⁰ Bu dönemde halkın beslenebilmek için başvurduğu yöntemlerden bir diğeri de bazı besin maddelerinin yerine diğerlerini tüketmek olmuştur. Örneğin, buğday kıtlığı yüzünden mısır ya da kepek unundan yapılmış sarı ya da siyah ekmek yenmiş, şeker yerine sakarin, tereyağı yerine margarin, zeytinyağı yerine ise soya ya da ayçiçeği yağı tüketilmiştir.

¹¹ Mücevher gibi değerinde daha pahalı olan objeler ya kadın iç çamaşırlarında ya da bir engelinin takma bacağına kaçırılıyordu. Bu tür kaçakçılar Savaş Sonrası yıllarında engelli kişilere olan güveni sarsmıştır. Tekerlekli sandalyenin tekerleklerini kaçak malları gizleme yeri olarak kullanan çok sayıda kişi tespit edilmiştir. Söz konusu yıllarda parayı verenler için Fransa ya da Portekiz'den parfüm, daktilo, naylon çorap ve astragan kürke kadar her türlü malzeme bu yolla temin edilmiştir.

¹² Abella, Savaş Sonrası'nda ulusal tren hatlarındaki kaçakçıların büyük bir bölümünün savaşta eşini ve ailesini kaybeden ve çocuklarına bakmak için bu işe girmiş olan kadınlar olduğunu bil-

tedir ve bu kişiler kaçırdıkları malları çuvallar içinde, özellikle trenin yavaşladığı kavisli noktalarda alıcılara doğru atarlar. Alıcılar ise koşarak atılanları bir bir toplamaktadır (Abella, s. 140). 40'lı yıllarda penisilinin bulunmasıyla birlikte antibiyotik kaçakçılığı da ülke çapında yaygınlaşır. *Lusitania Express*'in çoğu genç çalışanın antibiyotik kaçakçılığına yardımcı olduğu bilinmektedir.

Sefalet Fırsatçıları: Dolandırıcılar ve Hırsızlar

Sosyal ortamda oluşan ahlâki çöküş, İç Savaş Sonrası'nda kahveleri dolduran ve masa başlarında kimi nasıl kandırıp bundan bolca para kazanacağını planlarını yapan fırsatçıları¹³ ve dolandırıcılarla kendini gösterir. Aralarında din adamı giysisi giyip halkın merhamet duygusunu istismar ederek, zarar görmüş kiliselerinin yeniden inşası için para toplayanlardan tutun (Abella, 1978, s. 133), çevrelerindeki şantaj yapan sahte polisler kadar pek çok sahteci ortaya çıkmıştır.

Sahtecilik ve dolandırıcılık yüzünden şehirlerde polislerin her yere girip kontroller yapması yine dolandırıcıların işine yarar. Bu tür sahteciler, ustaca yapılmış sahte polis rozetleri ya da kimlikleriyle hayat kadınlarına şantaj yapmış, ayrıca halka açık parklarda yaklaşan çiftlerin yanına gidip ya özür dilemeleri ya da onları Karakola götürcekleri yönünde korkutup ceza olarak para istemişlerdir (Abella, s. 137).

Dolandırıcılığın daha farklı şekilleri de açlık içindeki İspanya'da dikkat çekmiştir. Halk sağlığıyla oynayarak hastalıklı hayvanları satanların yanı sıra yiyecek konusunda halkı kandıranlar da olmuştur. Örneğin Sevilla'da ortaya çıkan bir durum dikkate değerdir. Sevilla'lı bir kadın isteyenlere her zaman lezzetli bir şekilde pişirilmiş ve iştah açan tavşan tedarik etmektedir. Bu kadının sürekli et bulabilmesi çevrede şüphe yaratır ve yapılan araştırmalar sonucunda kadının sattığının tavşan değil kedi olduğu anlaşılır. Bu Savaş Sonrası fırsatçısı yakalanana dek yaklaşık 18 bin kedi pişirdiğini açıklamıştır (Abella, 1978, s. 136). Bunun kadar korkunç olmasa bile dönemin bir diğer önemli yiyecek

---

dirir. Kimisi koynunda çocuk varmış gibi yapıp zeytinyağı kaçıır, kimisi de bir azinenin resmini süsleyen kutuda pirinç saklamaktadır. Ayrıca karayolunda tabut taşıyor gibi yaparak kutunun içinde makarna, şeker, tütün ve çikolata kaçıran kişilere de rastlanmıştır.

¹³ Savaş Sonrası'nda büyük generalin portresinin tüm resmi merkezlerde asılması yasal bir zorunluluktur. Ancak halk arasında çıkartılan söylentilere göre *Caudillo*'nun portresinin her evin oturma odasında bulunması da zorunludur. Özellikle *kızıl* olduğundan şüphelenilen kimseler bu söylentiyle evlerine korku içinde bu portreden asarlar. Onlarla birlikte halkın büyük bir bölümü de Franco'nun portrelerinde bir satış patlamasına neden olurlar.

skandalı, 1950 yılında Madrid Belediyesi tarafından ortaya çıkarılır. Şehirde tüketilen günlük süte yüzde 40 oranında su katılmıştır. Şehre günlük 230 bin litre süt girmesine karşın toplam tüketimin 400 bin litre olması bu durumu kanıtlamaktadır.

Bunların yanı sıra, yemek, sigara, benzin ve seyahatin çeşitli kartlar gerektirdiği bir ortamda, kendilerini bu kartların sahtelerini üretmeye adanmışlar da azımsanamayacak sayıdadır. 1943'ün Aralık ayında bir şebekenin 50 bin sahte sigara, 20 bin sahte yağ dağıtım karnesi dağıttığı ortaya çıkarılır. Bunu başka şebekelerin yakalanması izler.

Ülkede metallerin zor bulunmasından ötürü bu alandaki hırsızlık vakaları Savaş Sonrası'nın ilk yıllarında sıkça görülmüştür. Demir, kurşun, alüminyum ve bakırın tedarik edilmesi için yoğun bir hırsızlık trafiği başlar. Hırsızların bu metalleri elde etme yolları İspanyol halkının başını çoğu kez zora sokmuştur. Örneğin, hırsızların gaz borularını çalması nedeniyle gaz kaçakları yaşanmış ve bu durum yüzünden kurbanlar verilmiştir.

Gece olduğunda sokak fareleri ortaya çıkar ve etrafta gördükleri metal parçalarıyla kabloları çaralar. Karaborsada metallerin fiyatlarından haberdar olanlar ise telefon kablolarını kesip özellikle içindeki bakır telleri alıyorlardı. Kimileri ise yüksek gerilim kablolarını önlem almadan kestiği için bu hırsızlığın bedelini canıyla ödüyordu. Savaş Sonrası'nda dağa çıkan Cumhuriyetçilerin boş kalan evlerine girip soygunlar yapıldığı bildirilmiştir.

Araba hırsızlığında ise en çok görülen depodaki benzinin boşaltılması oluyordu. Araba olsa da onu götürecek benzin ortada yoktur. İspanya'da yaşanan benzin sıkıntısı 40'lı yılların ünlü şarkıcısı Trudi Bora'nın seslendirdiği çok popüler olmuş bir şarkıda da kendini gösterir. Bora, deposu benzinle dolu bir *Topolino*¹⁴ ile aşkın satın alabileceğini söylemektedir (Vázquez Montalban, 1971: 34-35). Benzin kıtlığı o kadar yoğundur ki araç sahipleri başka yolla çözüm ararlar. ABC Gazetesi'nin (1976) aktarımına göre, arabaların arkasına kazan görünümündeki bir aletin monte edilmesiyle İspanyol halkı, benzin kıtlığına rağmen, kömür bulabildiklerinde bu temel maddenin yanması ve gaz elde edilmesi yardımıyla Savaş Sonrası'nda arabalarını çalıştırmıştır.

¹⁴ Burjuva sınıfının kendine özgü simgelerinden olan *Topolino* model otomobil (Mussolini dönemi İtalyan sinemasında sıkça karşılaşılır) için yazılan bu şarkıda şu sözler yer alır, "[...] Eğer zarif bir erkeksen dileğini tahmin et onun, ona bir *topolino* al, üstelik benzini de olsun". Bu şarkıda aşkın metalaştırıldığı, açlık ve sefalet içinde yaşam mücadelesi veren İspanya'da, o yıllarda aşk duygusuna yer olmadığı görülür.

Araba hırsızlarının bir başka gözde parçası da lastiklerdir. Çaldıkları arabalardan benzin almanı yanı sıra hırsızlar çoğu kez sadece lastikleri söküp götürmüştür. Araba lastiği zor bulunan ve kolay satılabilen bir parça olma özelliğini taşır. İssiz bir yere bırakılan aracı daha sonra ikinci bir hırsız grubu soyar. Onlar da motoru, kapıları ve kaputu götürürler. Bunlar madeni levha olarak alıcı bulurken, sonunda arabanın üzerinde neredeyse sadece şasisi kalır (Abella, s. 136). Dönemin çok görülen hırsızlıkları arasında daha çok mezarlıklarda yapılan mermer hırsızlığı ve hayvan hırsızlığı yer alır.

Sonuç

İç Savaş Sonrası'nın özellikle ilk yıllarında İspanyol toplumsal yaşamı, onu çevreleyen suçlu, dolandırıcı, hırsız ve yozlaşmış tiplerle çevrilidir. Yokluk ve kıtlık ortamı fırsatçı bir kesimin ortaya çıkmasına yol açmış, halkın büyük bir bölümü yetersiz kaynaklar nedeniyle yaşam savaşı vermiştir. Şehirlere göçün arttığı, böylelikle ekili dikili arazilerin ve hayvancılığın kritik oranda azaldığı 1930'lu yılların ortalarından itibaren ekonomik darboğaz bir takım toplumsal değişimi de beraberinde getirmiştir. Sosyal ortam da belli bir süre ülke ekonomisiyle paralel bir çöküş içine girmiştir.

Savaş Sonrası'nın İspanyol yaşamı, yukarıda sözünü ettiğimiz suça yatkın kişilerle çevrenmiştir. Çalışmamız boyunca aktardığımız üzere, siyasi suçlu kabul edilenlerin dışında, suçlu olarak tanımlanan kişilerin iki kutba ayrıldığı görülür. Bir yanda kıtlık döneminde hayatta kalabilmek için suça yönelenler bulunurken, diğer yanda halkın mağduriyetinden çıkar sağlayan fırsatçılar durur. Savaş Sonrası'nda halkın saldırganlaştığı ve suça eğilim gösterdiği gözlenmiştir. Adam kaçırma, adam öldürme ve benzer suçlar, *Haydutluk ve Terörizm Yasası*'nın öngördüğü ölüm cezasına rağmen giderek artmıştır. Özellikle de iş adamları ve ticaretle uğraşanlar kendilerinden haraç isteyen, yoksa ölümlle tehdit eden şehir haydutlarından korkar olmuşlardır (Abella, 1978, s. 143). Yine bu dönemde büyük şehirlerde motorize gangsterlerin ortaya çıktığı da bilinmektedir.

Sıradan bir İspanyol yurttaşı, yaşadığı kaynak sıkıntısının yanı sıra büyük şehirlerde artan suç çeteleri ve dolandırıcılarla da yaşamak zorunda kalmıştır. İçlerinden bazıları Savaş Sonrası'nın suçluları arasına katılmıştır. Tüm bu sözü edilen, hırsız, dolandırıcı, adi suçlu ve ahlâki anlamda yozlaşmış kişiler, oluşturdukları sosyal ortamla kökeni yine İspanya olan *pikaresk* roman türünü anımsatır. Sosyal çevre yozlaşmışlığını ve toplumsal suçları konu alan *pikaresk*

türü, 16. yüzyılda ortaya çıkmış bir yazınsal akımdır ve yazarı bilinmeyen ilk örneği *Lazarillo de Tormes* (Tormesli Lazarillo)'dir. Savaş Sonrası'nda yasal olan ile yasal olmayan arasındaki ayrımın çoğu kez farklı alanlarda alınan rüşvetlerle sert hatlarını yitirdiği de görülmüştür.

General Francisco Franco'nun savaştan galip geldiğinde yapılandırmak istediği Ulusal-Katoliklik, önemli ahlâk öğretilerini beraberinde getirmiş olsa da, yetersiz kaynaklar, kaynakların dağıtım eşitsizliği ve açlık nedeniyle özellikle Savaş Sonrası'nın ilk on yılında toplumun bazı üyeleri daha iyi bir yaşam için yasakları delip suçlu konumuna geçmiştir. Gerek söz konusu suçlar, gerekse baskı ve yasaklar nedeniyle giderek artan ahlâki yozlaşma *Caudillo*'nun baştaki hedeflerinin tam olarak yerine gelmediğini gösterir. 1930'ların başlarında yaşanan çalkantılı dönemin Savaş Sonrası'nda yeni yönetimle birlikte daha iyiye gittiği söylenemez. Franco'ya *caudillo* lakabının yakıştırılması gibi, söz konusu yıllarda Almanya ve İtalya'da isimlerini tarihe kazıyan, benzer lakaplara sahip liderler ortaya çıkmıştır. Ancak 20. yüzyılın en büyük mücadelesi olan İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde çoğu ülke yaralarını sarmaya çalışmaktadır. İç Savaş Sonrası'nın yokluklar içindeki İspanyası'nın da kendi çabalarıyla toparlanması gerekecektir.

Ancak 1950'li yıllarda yapılan ve yenilikler içeren ekonomik planlarla İspanya'nın özellikle 1940'lı yıllardaki kötü ekonomisi biraz olsun iyileşmeye başlar. 1960'lı yıllarda giderek düzelen durum, 1970'li yıllarda meyvelerini verir. 1952 tarihli *Plan de Estabilización y Liberalización* (İstikrar ve Liberalleşme Planı) sonucunda İspanya artık tarım toplumundan, endüstri ve hizmetler toplumuna dönüşmeye başlar. Ancak bu dönüşüm sosyal dokuyu da etkilemiştir. Bölgeler arasındaki iş ve sermayenin dağılım dengesizliği, bazı bölgelerde özellikle işsizlik sorununu beraberinde getirmiş, buna çözüm olarak ise çeşitli Avrupa ülkelerine göç edilmeye başlanmıştır. Endüstri toplumuna dönüşümle birlikte enerji kaynaklarına olan bağımlılığın artmış olması da bir başka gerçektir. 1950'li yılların başında Ros Gimeno tarafından yapılan bir çalışma, üst sınıfın toplumun sadece % 0,1'ini, orta sınıfın % 34,1'ini, alt sınıfın ise % 65,8'ini oluşturduğunu ortaya koymuştur. 1975'te ise üst sınıf toplumun %5'ini, orta sınıf % 56'sını, alt sınıf ise % 39'unu oluşturmuştur. Tezanos ise (1990), söz konusu toplum yapısının modern endüstri toplumunu işaret ettiğini vurgular.

Ülke ekonomisinin zamanla dengelenmesi, Savaş Sonrası'nın ilk yıllarında görülen suç oranlarında hatırı sayılır bir azalmayı da beraberinde getirir. Sözünü

ettiğimiz *pikaresk* görüntülü sosyal ortam artık son bulur. Sosyal düzen yavaş yavaş normale dönmektedir. Franco'nun yaşamının son yıllarında ise baskı ve yasaklar biraz olsun azalır. *Caudillo*'nun 1975 yılındaki ölümünün ardından I. Juan Carlos kral ilan edilir ve 1977 yılında 41 yıl aradan sonra İspanya'da ilk defa genel seçimler yapılır.

Ancak Savaş Sonrası'nın özellikle ilk on yılında yoğun olarak görülen suç ortamı, yaşam mücadelesi veren baskı altındaki bir toplumun kısa sürede değişen sosyal portresinin fotoğrafı niteliğindedir. İspanya, yıllar boyunca maddi ve manevi yaralarını sarmaya çalışmıştır. Yine de günümüzde hâlâ hayatta olan Savaş Sonrası'nın İspanyol halkı, yaşadıkları zorlukları ikinci ve üçüncü kuşaklara aktarmayı sürdürür. Yıllarca süregelen, acılarla yüklü bu toplumsal deneyim, tanıklarının asla unutamayacağı ve zihinlerinde iz bırakan bir yaşamışlığa dönüşmüştür.

EXTENDED ABSTRACT**The Spanish Civil War and the Social Change in the First Period of Postwar Spain****Ebru Yener Gökşenli***

Both Benito Mussolini, the *Duce*, who realized his policies in Italy and Adolf Hitler, *Führer* of Nazi's Germany, whose ideals ended up with the death of millions of people, were some of the dictators of the 20th century Europe who affected all over the world. But in the mentioned period, before the 2nd World War broke out, there was talk of a soldier's name in Spain. Even when the calendars showed the year 1936, in which the Spanish Civil War begun, the name of Francisco Franco would affect the country's fortune and would be known by the whole world. The bloody combat which lasted between 1936 and 1939, took place between General Franco and his nationalist units and the popular front of the 2nd Republic Government. This Civil War ended up with hundred thousands of people dying and countless number of missing people.

Throughout the Cold War years, when the military governments and dictators were seen in Latin America, Asia and Africa, these governments had already appeared in some of the European countries in former years. These countries' policies of dictatorship were against the threat of the Soviet Union, of its propagandas and its ideological "red" diffusion. In this way the society would have been protected from this red threat. Through mid 20th century, in the two-polar world order, Francisco Franco and the national front that supported him were filled with the desire of combating against Soviet Union like many other European Countries of that time. It was considered indispensable by Franco to prevent the influences of Soviet Union and take precautions against the possible effects that would come from it. It was also seen necessary to expel the Spanish citizens which were thought to be affected by this "red" wind. At the end of the Civil War, Spain's new ideology, "National-Catolisizm" was recognized and the re-education of the citizens which were suspected of being affected by the "red ideology" begun.

When the Spanish Civil War broke out, Franco and the national front had

---

* Res. Asst. Dr., Istanbul University Faculty of Letters Department of Spanish Language and Literature, ebruyener@yahoo.co.uk.

important reasons to terminate the Republican governance. The main reasons were that the Republican governance's last periods were unsteady and full of economic problems, and also Franco and the nationalist units aimed to rebuild the position of Spain in the two-polar world order.

At the end of the war, an important part of the society supported Franco and right wing nationalists against the Republican governance and the popular front. The reason for this support was mainly the need of a figure that could restore order to the administrative chaos and economic injustice that Spain was in. The crowd that supported Franco believed that the general would fulfill this expectation. In this period of time, the working class especially suffered from hunger.

But both the war itself and the postwar period cost great difficulties to Spanish society. As the Civil War broke out on July 18, 1936, there occurred a big increase in immigration to big cities. There was also an observed increase in the crime rates parallel to scarcity and the immigrant population. The crime rates after the Civil War rose in the city of Barcelona, which had been called as "Catalan-Chicago" in the beginning of 1930s. But the new government's policy concerning the republicans was one of the most important results of the Civil War.

The collapse of the Republic also meant the fall of intellectuals and people of each level of cultural life. The famous poet Miguel Hernández was imprisoned and died in the prison of Alicante, whereas Federico García Lorca was executed by shooting. Most of the killed teachers, academics, soldiers and civils who were at the front of the republicans still keep their painful traces. Children, whose parents were put into prison or died during the war, lived on the streets, trying to find something to eat, especially during the scarcity period in the middle of 40's. Some of the children, who were put into prison with their mothers, died because of insufficient nutrition, or some of them left their parents and were lost. These are a few examples of the changing social events which developed during the formation of the new government.

When postwar Spain is discussed between 1939 and 1950, it is observed that important changes were experienced socially. With the decay of the moral values in the postwar atmosphere, the injustice amongst society increased with time; and the differences between social classes grew sharper. As a result of the scarcity that appeared in the consumer items of main importance, some people

rose to a higher level in society. In this historical period, the comfortable lives of black marketeers and contrabandists, became incentives for the ones that were on the edge of dying of hunger.

Countless numbers of Spanish citizens who lived ordinary and honest lives and were unrelated to any kind of crime in the prewar period turned into criminals in the first postwar era. The extraordinary period of Spanish social ambience that could be defined with greed and misery and the rising crime rates, were both social events that needed to be examined. In addition to the ones that committed crimes to survive, there also appeared many disaster opportunists.

In the mentioned period, the rise in civil and gang crimes, and various methods of forgery, robbery and contrabandism were observed. In an ambience of shortages and legal pressures, it took time to heal the wounds of the war. As a result, Spain's Postwar example demonstrates us that the society can be damaged morally in parallel with the damaged social and economic balances. General Franco who was being supported by many citizens and believed to normalize the administrative instability and economic problems of the prewar, could not be a solution for all these. In the first period of the postwar, living conditions of the Spanish citizens grew worse.

In this paper, the ideals of Franco and his national units at the beginning of the war is mentioned shortly. Then the cost of the postwar on the Spanish society is discussed. The main investigation subject, "The results of the change of the society in time caused by postwar experience and inclination of Spanish citizens to different crimes due to insufficient resources" is analyzed in detail in the continuation of the study. The titles of the subject include the situation of the women after postwar, juvenile crimes, and the crimes committed against them, collapse of morality, women kept as mistresses and factors such as starvation, scarcity, migration, which affected the Spanish society between the years 1939-1950 are also mentioned in detail.

Keywords: Spanish Civil War, Postwar Spain, Francisco Franco, Social Change, Crime

Kaynakça | References

- ABC. (1976). *70 Años de España a través de ABC* (Vol. 2). Madrid: ABC.
- Abella, R. (1978). *Por el Imperio hacia Dios. Crónica de una postguerra*. Barcelona: Planeta.
- Abellán, M.L. (1980). *Censura y creación literaria en España (1939-1976)*. Barcelona: Península.
- Balfour, s. (2001). *Dictatorship, Workers and The City (Labour in Greater Barcelona since 1939)*. New York: Oxford University Press.
- Biescas, J. A.(1980). *Historia de España, España Bajo La Dictadura Franquista (1939-1975)*. Barcelona: Labor.
- Bussy Genevois, D.(1992). Cumhuriyetten Franco'ya İspanya'nın Kadınları. G. Duby & M. Perrot, (Ed.), *Kadınların Tarihi, Yirminci Yüzyılda Kültürel Bir Kimliğe Doğru* (Cilt V) içinde (ss.168-182). A.Fethi. (Çev.). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Ealham, C. (1995). Anarchism and Illegality in Barcelona, 1931-1937. *Contemporary European History* (Vol. 4) içinde (ss.133-151). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ferrando Badía, J. (1984). *El Régimen de Franco*. Madrid: Tecnos.
- Graham, H. (1996). Gender and the State: Women in the 1940s. H. Graham ve J. Labanyi, (Eds.), *Spanish Cultural Studies (An Introduction)* içinde (ss.182-195). Oxford: Oxford University Press.
- Ilie, P. (1981). *Literatura y exilio interior (Escritores y sociedad en la España franquista)*.Madrid: Espiral.
- Juliá, s. (2006). *Memoria de la Guerra y del Franquismo*. Madrid: Taurus.
- Martin Gaite, C. (1994). *Usos amorosos de la posguerra española*. Barcelona: Anagrama.
- Martín Patino, B.(1976). *Canciones para después de una guerra* [película]. España: Turner Films S.A.
- Martínez Martín, J. & Limón, F. (1997). *El abastecimiento de la población. "Sociedad y Guerra". La Guerra Civil Española*. Barcelona: Ediciones Folio.
- Miguel, A. de (1998). *La España de Nuestros Abuelos. Historia íntima de una época*. Madrid: Espasa Calpe.
- Pla y Deniel, E. (1938). *Los delitos del pensamiento y los falsos ídolos intelectuales*. Salamanca: Est. tip.de Calatrava.
- Preston, P. (2006). *The Spanish Civil War, Reaction, revolution & revenge*. London: Harper Perennial.
- Ros Gimeno, J. (1959). Las clases sociales y el problema de su determinación. *Revista Internacional de Sociología*, 65, 41-45.
- Sinova, J. (1989). *La censura de Prensa durante el franquismo*. Madrid: Espasa-Calpe.
- Sotelo Alvarez, A. (1995). "Carmen" de Cinco Horas con Mario de Miguel Delibes y

mujer española en el franquismo. Ourense: Ediciones Universitarias.

Tezanos, J. F. (1990). Clases sociales. S.Giner, (Ed.). *España. Sociedad y política* içinde (ss.109-141) Madrid: Espasa Calpe.

Vázquez Montalbán, M. (1971). *Crónica sentimental de España*. Barcelona: Lumen.

Vinyes, R. (2002). *Irredentas. Las presas políticas y sus hijos en las cárceles españolas*. Madrid: Temas de Hoy.

Vizcaíno Casas, F. (1978). *La España de la postguerra 1939-1953*. Barcelona: Planeta.

Wright, R. (1957). *Pagan Spain*. New York: University Press of Mississippi.